

Papp Ferenc

AZ IDEGEN SZAVAKRÓL*

Hozzászólásomban főleg néhány alapkutatás jellegű kérdésre szeretnék rámutatni.

1. „Idegen szavak áradata”, „Az utóbbi évtizedben sokkal több idegen szó tört be, mint az előző két évtizedben” stb. Adósak maradtunk a társadalomnak, az Akadémia elnökének azzal, hogy ténylegesen lemérjük, megszámloljuk: helytálló-e ez az egyes társadalmi rétegekben támadt érzés. Ha pl. egy társadalmi rétegből egyre több jelzés érkezik, hogy életszínvonaluk csökkent, ezt távolról sem vehetjük így készpénznek: le kell mérni tárgyilagosan a helyzetet, lehet, hogy valóban csökkent az életszínvonaluk — lehet, hogy más összetevők (is) hozzájárultak e közhangulat kialakulásához.

Tételezzük fel, hogy a felmérés eredménye: e közérzés kialakulásának egyetlen oka az idegen szavak valóban nagy számú kölcsönzése. Akkor legalább két további kutatás-csoporttal adósok vagyunk: *a)* saját nyelvünk története során példa nélkül való-e ez a jelenség; mi történt korábban ilyen helyzetekben; *b)* egyéb bennünket környező nyelvekben mi történt az elmúlt tíz év során e téren. Az első kérdéshez csak annyit: különösebb számlálgatás nélkül is elég valószínűre vehető, hogy például a honfoglalást követően sokkal-sokkal nagyobb méretű volt az idegen szó beáramlás; ennek néhány következményét is ismerjük (például: átalakult illeszkedési rendszerünk — ennek fő belső oka a szavak megnyúlása, a szóösszetételek elszaporodása).

2. *Mi illeszkedik be és mi nem?* Benkő Loránd—Lőrincze Lajos hivatkozik arra, hogy „az orosz nyelv sem fogadja be olyan korlátlanul az idegen szavakat” (91). Bár szívesen hallanék példát arra, amikor az orosz nyelv valóban nem tudott befogadni valamit (magam most csak egy ellenpéldát tudnék idézni), fontosabb a kérdés elvi oldala. Egy olyan, tőhöz-forasztva-ragozó nyelvbe, mint az orosz, valóban nem illik minden bele, mert nehézkesen ragozhatatlan marad, mégis meghonosodik: *taxi, metró, kenguru*. Ugyanakkor a magyar rendszerbe minden beleillik annyiban, hogy minden ragozható. A vegyes hangrendűek illeszkedését nyelvünk az előbb említett módon remekül megoldotta.

Mégis vannak olyan alakú szavak, melyek saját kutatásaim szerint nehezen illeszkednek a rendszerbe, ott zavart okoznak — ha „zavar”-on azt értjük, hogy a magyar anyanyelvűek két-három-négyféle módon is képezik egyes alakjaikat. Ilyenek például egyes vegyes hangrendű (l) (n) (r) végű főnevek: *dzungel, hotel, motel; bitumen, vatelin; jáger, sóder*. Ha új ilyen alakú jövevény jelenik meg (márpedig megjelent, vö. pl.: *komppjuter*), azt ne fogadjuk túlságosan nagy szeretettel. Ám még fontosabb adósságunk további ilyen tiltá-

* Az idegen szavak használatával kapcsolatos vitához, továbbá a matematika alkalmazásával és a tudományos minősítéssel foglalkozó vitacikkekhez számos hozzászólás érkezett szerkesztőségünkbe. Közlésüket — terjedelmi okok miatt — következő, 7–8-as összevont számunkban folytatjuk.

sokat-ajánlásokat kidolgozni; amit én magam találtam, az nyilván csak egy morzsa. Ez valóban a nyelvész feladata. Ugyanakkor a nyelvészeti szakirodalom (így a vitaindító cikk is) egész általános harcot hirdet a szükségtelenül megjelenő idegen szavak ellen, nemigen mutat fel sajátos nyelvészeti érveket egyesek mellett vagy ellen.

3. I d e g e n s z ó é s k ö z m ű v e l ő d é s. Nyelvész-lélektanász együttműködéssel kellene válaszolni arra a kérdésre, mennyit segít az új fogalom jobb megértésében, ha magyar neve van? Vajon, aki „számoló/számító gép”-et hall „komputer” helyett, valóban akár csak egy hajszállal is közelebb került-e ennek az új fogalomnak a megértéséhez? Egy mai elbeszélésbeli esemény indulás előtt kb. e szavak kíséretében rakja be kisméretű vevőkészülékét a csónakjába: „De fránya neved van!”. A „táskarádió” orosz (s eszerint onnan kölcsönözve — evenk?) neve: „tranzisztor” — ez persze oroszul, evenkül stb. valószínűleg nem valami szépen hangzik, de vajon éppen ezért nem ingerli-e kérdezősködésre, a dolog lényegének a megértésére használóját?

4. Felszólalásom e néhány perce alatt nyelvi játékot engedtem meg magamnak a tisztelt olvasóval: saját szövegemben az „evenk” népnévén kívül egyetlen friss kölcsönszóval sem éltem (a bevezetőben használt „Akadémia” 1604. óta adatolva nyelvünkben). Főleg nyelvújító eleink munkájának eredményeként tehettem ezt: olykor, mint itt fentebb, még pszichológus helyett is mondhatunk lélektanászt. Sokért nem adom, hogy amikor magyarul fogalmazok, ilyen kettős (nemzetközi—magyar) stílusheli lehetőségem van. Ámde most mégis azt kell mondanom, hogy „megálljunk!”. Végezzük el előbb a legszükségesebb alap kutatásokat, mielőtt olyan bátran frontális társadalmi támadást hirdetnénk valami ellen. A marxizmus természetesen sem az idegen szavak mellett, sem azok ellen nem szól (amint erre a vitaindítók hivatkoznak: 89), hanem ebben az esetben is, mint minden másban is, a kérdés konkrét-történeti, tudományos elemzésére ösztönöz.

100 éve írta a Magyar Nyelvőr

Mi szívesen meghajlunk *Kriesch János* tudománya előtt s készséggel elismerjük, hogy „A Természetrájk elemei” című munkája tudományos tekintetben kiállja a próbakövet, de kérlelhetetlenül pálcát kell törnünk nyelve, különösen pedig műszavai fölött. Hogy e szókat nem ő készítette, hanem készen vette át, az egyáltalában nem menti őt. A közönség sohasem kérdezi, és semmi köze ahhoz, honnan és hogyan szerzi be valaki készleteit; hanem ahhoz elvitázhatatlan joga van megkövevelni, hogy azt a nyelvet, amely sem egyeseknek, sem osztályoknak nem kizáró tulajdona, hanem közbirtok, hogy azt senki ne rontsa, se rontására okot ne szolgáltatasson. *Kriesch* Természetrájza pedig rontja a nyelvet idegenszerűségek, de kivált kores, nyomorék szók terjesztése által.

A mifaját az idétlen szógyártmánynak csak produkált a neológia, annak mását a magyar természetrájkai művekben, tehát *Kriesch* könyvében is megtaláljuk. Ismeretlen s megfejtetlen igegyökerek főnevekké téve; találmára összehányt hangok szókká alakítva; helytelen, rossz analógiákra alkotott s gyakran megmagyarázhatatlan képzők egész raja átbotatába minden rend és következetesség nélkül alkalmazva; csonka, megbénított szók új szókká forrasztva; szóval, a szónyomorékok minden osztályából sereggestül akadhatnak benne képviselőkre.

Szarvas Gábor: A magyar nyelv a természettudományokban